

Hazatérés

A mozdonykéményből egyre fáradtabban csap fel a füst, a szelepekből lassan szisszenve árad a gőz. A gomolygás betakarja a vonat orrát. A szerelvény még egy utolsót lódul, aztán megáll. Izzadt és kormos képű vasutas bukkan fel atlétatrikóban a mozdony ablakában, mint aki pillantásával sürgetné az utasokat, szálljanak le mihamarabb. Összesen két kocsiból áll már csak a szerelvény; egy személyszállító és egy tehervagon van a mozdony után kötve.

Tarkójára tolt tányérsapkájában, csapzott, verítékező kalauz ugrik le az első kocsi lépcsőjéről, mintha abban reménykedne, hogy megkönnyebbülhet a friss levegőn, a szinte izzó fémkalitka után, de alig érzékeli a különbséget a bent és a kint közt, a szabadban is több, mint harminc fok van, tapadós, forró, júliusi nap. Dél elmúlt, a személyvonat kora hajnalban, jó hét órája indult a fővárosból.

Egyetlen ember áll a peronon, láthatóan vár valakit. Közel s távol mást nem látni, ide mostanság senki nem jön, és innen sem utazik senki. Ő is hivatalból van itt; megbízást teljesít. A megrendelőket várja, akiktől, a jegyző közvetítésével, a munkát kapta.

A kalauz legszívesebben máris inni menne. Egy korsó habzó sör jelenik meg képzeletében, de a menetlevél szerint itt kell kivagonírozni, s addig ő sem szabadulhat. Ki tudja, mennyi időbe telik még, míg kipakolnak? dühöng máris. Ő ugyan nem segít. Miért segítene? Aki szállítat, annak kell gondoskodnia a kivagonírozásról. Jegykezelő létére, ő ugyan biztos nem rakodik. Ha viszont nem segít, lehet, hogy egy órát is itt kell rostokolnia, ráadásul ezek azt hiszik majd, hogy valami baja van velük, azért nem segít. Higyjenek, amit csak akarnak! Ilyenek ezek mind. Élhetetlenek és érzékenyek. Mindazok után, ami történt, még inkább ilyenek. Most se mozdulnak, mintha bársonyszőnyegre várnának. Lehet, tán imádkoznak odabent a negyven fokban. Fekete öltönyben és kalapban. Érti ezt a rosseb. Ezek mindig ünneplőben járnak, vagy csak amiatt öltöznek ki, mert ünnepük van? De akkor nem utaznának, ennyit még ő is tud, hiába olyan titokzatosak. És nem volt elég nekik, ami történt, visszajönnek. Vissza: oda, ahol mindaz történt velük, ami megtörtént. Szívós, konok népség, az egyszer biztos, fene a makacs fajtájukba!

A kalauz az állomásfőnök irodája felé indul, hogy egy targoncát kérjen. Hamarabb szabadul, gondolja, ha mégiscsak maga intézkedik, és nem hagyja, hogy ezek szerencsétlenkedjenek. Elég volt Pesten látni, hogy sertepertélnek a rakodásnál, mintha bizony az illatszer, amit szállítanak, törekeny volna. Meg is kérdezte, üvegek vannak-e a ládáiban, mert akkor azt külön fel kell tüntetni, hogy az áru más kezelést igényel, speciális csomagolást, különeljárást, ahogy a szabályzatban áll, igaz, az felárat jelent.

Nem törekeny, de azért óvatosan kell bánni vele, mondták nyugtatólag, ő meg arra gondolt, ha spórolni akarnak, ám legyen. Ha baj éri a szállítmányt, maguk állják a kárt. Ilyenek ezek, gondolta még, spórolni akarnak mindenben, ezért trükköznek és inkább kockáztatnak. Mindenesetre addig nem tágitottak mellőle, míg le nem plombálta a nagy csattanással helyére guruló vagonajtót.

Tíz súlyos és egy könnyebb, leszögelt ládát kellett elhelyezni, de ragaszkodtak hozzá, hogy más árut, csomagot ne szállítsanak ebben a kocsiban, inkább kifizették az egész raktér díját.

A vasutas vállalat vonva tudomásul vette a különleges igényeket. Neki ugyan nincs köze hozzá. A szállítólevelet szabályosan kiállították és aláírták, előre kifizették a fuvardíjat az

igazgatóságon, ettől fogva azt és úgy szállítanak, amit és ahogy akarnak. Jó harminc éve dolgozik a vasútnál, látott sokmindent, el is túrt sok vegzatúrát a saját főnökeitől és bolond utasoktól, bár ezekről a mostaniakról azért megvolt a véleménye. Látta ő egy esztendeje, hogy nyomorítottak be nyolcvan-kilencven embert a fajtájukból egy-egy vagonba; látta az ablakon szögesdrótok között kinyúló kezeket, és hallotta a síró rimánkodást egy-egy üveg vízért; adott fel ő is a határ előtt kidobott leveleket jó pénzért, és sajnálta is a szerencsétleneket, akik kétségbeesve tudakolták, hová viszik őket. Volt is néhány álmatlan éjszakája a látottaktól. Visszaemlékezve, viszolyogtatónak találta, hogy mindazok után, ami történt, s amiről a lapok is sokat írnak mostanság (talán kissé túl sokat, elvégre szenvedett más is épp eleget), ezek a németekkel, pont a németekkel kereskednek, német birodalmi pecséttel lezárt ládákat hoznak-visznek fél Európán át, újra igazolva, hogy minden helyzetben feltalálják magukat, és semmi gátlásuk nincs, hogy haszonhoz jussanak. Merthogy a szállítmány nagy haszonnal kecsegtet, afelől, a különleges óvatosság miatt, nem volt kétsége.

Nem tanultak ezek semmit, jut eszébe megint, körülnézve, és egy targoncát megpillantva. Semmi más nem érdeklí őket, csak a geseft.

Bár legszívesebben máris indulna a faluba egy hideg sörért, hajtaná az időt, hogy fordulhasson vissza Pestre, s hazaérve és lehányva magáról a sötétkék egyenruhát, egy hideg zuhanyt vegyen, mégicsak elballag, hogy idehúzza azt a nyavalyás kézikocsit, ne mondhassák rá, hogy nem volt szolgálatkész. Utána aztán tényleg boldoguljanak, ahogy tudnak. Kirakodni nem segít, az egyszer biztos. Kalauz, nem hórukkember.

A vagonhoz húzza a targoncát, azután az állomásfőnök irodája felé indul.

A személyszállító ajtajában öszes szakállú, idős férfi tűnik fel, fekete kalapban, fekete öltönyben és fehér ingben. Mögötte hasonló küllemű, fiatalabb férfi száll le. Emez nem visel szakállat, csak erős fekete borosta takarja az arcát, mint aki nem tudja eldönteni, megnövecsse-e, vagy levágja. A maga fajta ránézésre tudná, hogy gyászol, azért nem borotválkozik.

Fáradtnak és elgyötörtnek tűnnek mindketten, nemhiába annyit aludtak csak az elmúlt harminchat órában, amennyire idefelé, a vonaton módjuk volt. Mennének a vasutas után, közben megpillantják a peron végében várakozó férfit, aki elindul feléjük. Csizmát, kissé buggyos posztó nadrágot, kopottas, színevesztett inget, mellényt és kalapot visel az öreg paraszt.

Jónapot, köszön rájuk.

Magának is.

Pestről, ugye?

Bólintanak.

Én volnék a kocsis.

Sikerült mindent előkészíteni? kérdi az idősebb türelmetlenül.

Ahogy tetszettek kérni a sürgönyben. A jegyző úr engem és a sógorom jelölte ki.

Hogyhogy kijelölte magukat?

Hát, aratás van. A legtöbben a földeken dolgoznak.

Itt mindenkinek van földje?

A legtöbбекnek.

Más tán nem akarta vállalni a munkát?

Kínos válaszolni a kérdésre, de úgy se tehet, mint aki nem értené.

Nem nagyon akarózott senkinek.

Aztán miért nem?

Tartottak a falubeliektől.

Tartottak? kérdi türelmét veszelve a fiatalabb. Az öreg rápillant, majd vissza a parasztra.

Hát, merthogy aki a maguk szolgálatába szegődik, azt mondják, könnyen szembe kerülhet az itteniekkel.

Ezt a jegyző mondta? veszi át újra az ősz szakállas a kérdezést.

Beszélik.

Na de mégis, miért gondolják?

Azt nem mondták. De nekünk igencsak kell a pénz. Úgyhogy én elvállaltam, ha maguknak így megfelel. Én, meg a sógorom.

Hogy hívják?

Subának, kérem tisztelettel, veszi le a kalapját. Suba Mihálynak.

Sámuel Hermann, nyújt kezét az idősebb, a fiatal csak biccent.

Akkor lehetne is kezdeni, Suba úr.

Indul a kocsis szólni a sógorának, aki az állomásfőnökség túloldalán, az árnyékban várakozik, a ló mellett.

A kalauz tűnik fel, és mutat a rámpa vége felé:

A targoncával egyszerűbb lesz. Csak egy keveset kell kerülni vele, de könnyebb, mint kézben kihordani a ládákat. Amarra van egy kapu.

Köszönjük! bólogatnak.

Alá kellene írni az okmányokat, hogy végeztünk.

Megváránánk, míg kirakodnak, hunyorog az öregember.

Tőlem, mondja sértetten a kalauz, és tüntetően elfordul. Már bánja, hogy segítőkész volt, de nincs mit tenni, a szállítás a kirakodással ér véget. Kivárom, gondolja. Kivárom én, ha nektek az kell.

Jön a kocsis, jön vele a sógora is. Megböki kalapja karimáját, úgy morog valamit köszönés gyanánt. Nekik is mutatja a kalauz a targoncát, mintha nem lenne nyilvánvaló, hogy azzal egyszerűbb a munka, azután odamennek a szerelvényhez, letöri az érintetlen plombát, elhúzzák az ajtót.

A ládák sértetlenek.

A kocsis felmászik a vagonba, kitolja a görgőajtóig a ládákat, leugrik, és egyenként emelik át azokat a kézikocsira. Szapora mozdulataik közepette az egyik megbillen a kezükben. Sámuel Hermann és a fiatalabb férfi egyszerre moccan, arcukon riadalom, de Suba Mihály visszanyeri egyensúlyát, és a láda a helyére kerül, a többi tetejére.

Csak óvatosan, kérem! Nem baj, ha tovább tart, mondja az öregember, miközben a fiatalabb karjába kapaszkodik.

Miközben rakodnak, az állomásfőnöki irodából küldönc indul. Kerékpárjával végigteker a szélcsendben meg se rezzenő, hosszú jegenyesoron, ami a falu felvégéig vezet. Annyi a dolga, hogy a jegyzőnek megvigye a hírt: megérkeztek, rakománnyal, és a ládákra annyit mondtak: illatszerek.

Szóval tényleg jönnek, sóhajt fel a jegyző, és meglazítja nyakkendőjét. Odalép az ablakhoz, kinyitja, mint akinek légszomja van, de odakintről hőség áramlik be a kissé dohszagú, ám a vastag kőfalaktól hűvös irodába. Indulatos mozdulattal löki vissza az ablaktáblákat. Tovább reped a fehér festékréteg a fakeretek találkozásánál.

Menj, és mondd meg a fiának, legyen türelemmel, benézek hozzá én is nemsokára. Megvárjuk, mihez kezdenek. Mondd csak, van köztük falubeli?

Én egyiket se ismerem, mondja a nyeszlett kölyök, a feladat izgalmától áthatottan.

Hányan vannak egyáltalán?

Ketten.

Most még csak ketten, aztán jön a többi. Mi a nevük?

Csak az egyik neve szerepelt a szállítólevélen. Sámuel Hermann.

Az nem is idevaló. Ennek biztos nem volt köze..., harapja el a mondatot.

Nem ért semmit. A Török volt a drogista. Lehet, hogy volt valami végrendelete? Vagy eladta volna az üzletet, még azelőtt? Azt ugyan nem tehetné. Be kellett volna jelentenie hatósági jóváhagyásra, és illetéket is kellett volna fizetnie. Akkor pedig nincs érvényes szerződés, nem lehet új tulajdonos sem.

Semjén István a fiára gondol, Árpádra, aki néhány esztendeje még segéd volt a drogériában, azután üzletvezetővé, majd papiron tulajdonossá lépett elő, s miután Török Imre ezerkilenszáznegyvennégy nyarán családotól eltávozott a faluból – a jegyző mindig így fogalmaz, ha kérdik, de szinte soha senki nem kérdi, legalábbis helybeliek nem, mert azok pontosan tudják a részleteket –, maga vitte tovább a boltot.

Lehet, hogy végre megkönnyebbülhet? Mert a Törökkel szemben bizony igen nehéz lett volna érveket találni, amilyen rendesen viselkedtek mindig Árpáddal, de mások miatt aztán semmi oka skrupulusra. És ha bizony mások jönnek visszaigényelni a Török jussát, az azt jelenti, hogy a Török maga nem jöhet. Nagyon sóhajtván meghúzza nyakkendőjét. Az élet harc, a mai fiatalok pedig silányabbak, mint az ő idejében. Ha nem állna mögöttük támaszként az előző nemzedék, egyszerűen eldőlnének.

Eredj a fiamhoz, mondd meg neki, hogy nyugodjon meg. Egyelőre itt kell maradjanak a helyemen. Lehet, hogy épp idejönnek, és lesz valami intézni való.

A küldönc bólint, kimegy, kerékpárjára pattan, teker végig a főutcán, a drogériáig, ott leugrik a gépről, nyitna be az üzletbe, de az ajtó zárva van. Kopogtat, kapirgál az üvegen, semmi válasz. Nem érti. Sose zár be délidőben, nem tart ebédszünetet.

Árpád! Semjén Árpád!

Sehol senki, odabent sötét van, de nincs kint a tábla: zárva. Megzörgeti a szemközti ház ablakát, kérdi, látták-e ma a fiatal drogistát?

Reggel itt volt, kinyitott időben, kapja a választ. Aztán nem láttuk, igaz, nem is néztük, mondja az öregasszony.

Visszateker a fiú a jegyző hivatalához, viszi a hírt, zárva a bolt.

Nincs a boltban?

Nincs, jegyző úr, kérem.

Semjén István nem hiszi, amit hall. Árpádra sok rosszat lehet mondani, de kötelességtudó és precíz. Ha cigánygyerekek potyognak az égből, akkor is kinyitná a boltot. Lehetetlen, hogy pont most nincs a helyén. Tudta jól, hogy ma jönnek.

A jegyző maga megy a bricskáján. Szereti hajtani, másnak nincs ilyen könnyű járású homokfutója a faluban, oly fürgén mozdul, fordul azzal az egy szál elébe fogott kesével, mintha versenyállat volna, pedig nem az, csak odafigyeléssel van gondozva. Ha nem rejti el, amikor az oroszok átvonultak a falun, biztos elzabrálták volna ezt is, de sikerült, és azóta még jobban megbecsüli, akárha új lova volna.

Eridj a dolgokra! szól le még a bakról fordultában a küldöncnek, ahogy a kapun kiléptetve és meghúzva a szíjat, az udvarból a főutóra fordul. A fiú visszateker a postára, örül, hogy legalább egy órára elszabadulhatott.

Semjén István gyorsan hajt, legyezgeti az ostorral az állatot, közben dühöng, hol lehet az a gyerek pont ma, amikor úgy kellene a helyén állnia, mintha odanőtt volna. Mi lelte éppen ezen a nyomorult napon, hogy csak úgy otthagyja a boltot? Pedig megbeszélte vele, mi a teendője, igaz, ő maga is bízott benne egészen mostanáig, hogy nem kerül erre sor. Hogy talán csoda történik, és mégse jönnek, a levél ellenére se, amiben bejelentették érkezésüket és segítséget kértek. Azt még elháríthatta, mondván: a jegyzői hivatal nem szállítmányozási cég, hogy fuvaroztatást bonyolítson, ezt nekik maguknak kell megszervezni. De a gyereken már akkor látszott, hogy fél ettől a találkozástól. Málé kölyök, képtelen az önállóságra. Politikához, pénzhez, lovakhoz nem ért. Nőkhöz még úgy se. Szégyenszemre a katonaság alól is felmentést kapott. Ez az ifjúság elkorcsosodása. Csak a könyvek érdekelték mindig. A

regények, meg a versek. Ebben is, meg a tüdőgyengeségében is az anyjára ütött. Egy könyvmoly, de a boltot tisztességesen vitte. Ami a megyénél kapható volt, azt nála is mindig meg lehetett venni. Szíve volt az üzlethez, ha esze nem is sok, mert a beszerzésnél azért csinált marhaságokat.

Az istenit! pattintott nagyot az ostorral. Már ő is úgy gondol arra a nyomorult üzletre, mintha vége volna. Hát nincs vége! Nem lesz vége, hiába próbálkoznak. Egyszer már végre mi is jól járhatunk!

Az illatszertár előtt leugrik a bakról és bezörget.

Itt vagy, fiam? Árpád, ha itt vagy, válaszolj! mondja az üvegajtónak, mely fölött az általa tervezett, új cégtábla díszeleg. Valami zajt hall odabentről. Összekoccanó üvegek, tégelyek hangját. Az istenit, fiam! Nyisd már ki az ajtót!

Nem felel, pedig Semjén István érzi, a fia a túloldalon lapít. Ez is rá vall. Nevetséges.

Árpád! Moccanj már meg, a szentségit! Ne kelljen még egyszer mondanom. Úgy éljek, fiam, hogy betöröm ezt a rohadt ajtót, ha magad ki nem nyitod, suttogja, kiabálja fojtott hangon. Ne légy nevetséges, viselkedj férfiként. Legalább most az egyszer! Vállald, amit tettél!

Semjén Árpád most gyűlöli az apját. Hosszasan cseng a fülében: amit tettél. Mintha bizony nem az apja biztatta volna, hogy vállalja el az üzletvezetést, az egész strómankodást, és nem ő biztatta volna később, hogy vigye tovább a boltot mint sajátját, hisz passzusa van róla, hogy az övé. Igaz, kapóra is jött ez a munka, amit biztonsággal el tudott látni, kiismerte magát, hisz gyakorlata volt benne, megélhetést adott, és az apja cseszegetése is alábbhagyott, hogy élheterlen, soha nem lesz képes megállni a saját lábán. De hiába minden, most ismét úgy üvölt vele, mintha taknyos kölyök volna. Lassan fordítja meg a kulcsot a zárban, gyújtja meg a villanyt, s a résnyire nyíló ajtóban állva kihúzza magát. Bár így sincs olyan magas, mint a vele szemben álló férfi, akit a sors apjának lenni rendelt, azért határozottan mondja:

Elmehet, édesapám. Intézem a magam dolgát. És felkészül rá, hogyha jönnek, és kopogtatnak, ő bizony egy mozdulattal leakasztja a fogasról lenvászon zakóját, szalmakalapját, beengedi őket az üzletbe, és azt mondja: Kérem tisztelettel, én megőriztem maguknak a drogériát. Amit vállaltam, megtettem. És most megbocsássonak! Azzal megemelné a kalapját, s aprót biccentve, fejét kissé oldalra és úgy előre hajtva, kisietne az ajtón.

Apja mintha látná az arcán, mi jár a fejében. Kitarja az ajtót, és fia mellett belép a boltba. Eltorlaszolja a menekülés útját. Apa és fia farkasszemet néznek egymással.

Intézed ám a nyavalyát. Nem képzeled, hogy csak úgy lemondunk a jussunkról?

Miféle jussunkról?

A szerződés az szerződés. Papír van róla, hogy tiéd a bolt, vagy nem?

Dehát miféle papír volt az? Édesapám is tudja.

Papír, az papír. Pereljék vissza, ha tudják.

Én nem megyek perre ezekkel.

Hát akkor mit csinálsz?

Inkább itt hagyom ezt az egészet.

A kurva úristenit! Nem hagysz itt semmit! Végig kell csináld! Életedben először viselkedj végre férfiként!

Mindketten ugyanarra gondolnak most. Hórusz Eszterre, a szomszéd faluba való lányra, akinek Árpád udvarolt jó egy éve; akit ma is szeret még, ám aki eljegyezte magát egy odavalósi fiúval. Semjén Árpád azután is küldözget neki leveleket, hozzá még verseket is, mert bizony verseket is ír, ami külön bosszantja az apját, de levelei megválaszolatlanok maradnak. Árpád azóta nem tér magához. A bolt is csak erre volt jó. Míg gépiesen teszi a dolgát, el tudja terelni a figyelmét, de esténként csak magába roskadva üldögél, könyvekbe

temetkezik. S harcolni igazságtalan célért, miközben az élet vele is igazságtalanul bánt el, nem akar és nem tud.

Apa és fia nézik egymást. Mindketten nagyon szeretnék, ha a másik végre tudomásul venné érzéseiket, ha azzal immár tisztában vannak is, hogy egymást megérteni soha nem fogják.

A fiú lassan elfordul, rendezgeti a pulton a kínálatot, apja pedig leereszkedik a kis asztal melletti székre, melynél egy-egy idősebb vevő mindig elüldögél.

Együtt várnak.

A vasútállomásnál épp befejezik a rakodást. A targoncával kerülni kell, de így, hogy ketten húzzák, még mindig egyszerűbb és gyorsabb a munka, mintha ládánként, kézben vinnék ki a szállítmányt a kocsihoz. Amikor mind a tizenegy láda felkerül a platóra, Sámuel Hermann végre hajlandó aláírni az okmányokat, és a kalauz is mehet dolgára. Míg visszafelé indul a vonat, van jó négy és fél órája. Beveszi magát a kocsmába, gondolja, és elül egy-két sör mellett.

Miközben kölcsönkérve az állomásfőnök kerékpárját, a tűző napon a falu felé kerekezik, hogy szinte izzik feneke alatt a nyereg, már látja is maga előtt a gyöngyöző falú korszót, ahogy cseppekben lecsapódik rajta a pára, a keményhabú sört a bádoggal fedett, mindig kissé nedves és hűs kocsmapulton; a kissé sötét, de árnyat és enyhét adó helyiséget, mely minden faluban ugyanolyan, ám épp egyformaságukban jelentenek menedéket, biztonságos óvóhelyet a kiszámíthatatlanul változó, egyszersmind reménytelenül változatlan külvilág elől, melyet ember meg nem érthet, nyilván ezért mondják rá, hogy Isten teremtette, ám ez utóbbi kérdéssel a kalauz nem szeret foglalkozni.

Tapasztalata szerint a kocsákat mindenütt vastag kőfalú, kevés ablakú házban alakítják ki, így ellenállnak az időjárás viszontagságainak. Igaz, szellőzetlen, nehéz szeszszag üli meg valamennyit, melyben felismerhetetlenségig keveredik a bor és a sör párája a cigaretta- és pipafüsttel, ám ez nyáron együttjár némi borzongató hűvösséggel, ha az ember a tűző napról betámolyog, télen pedig a fojtott széngáz szagát leszámítva, ami a dobkályhák pléh kéménycsővéből szivárog, azzal a barátságos meleggel, amiből utóbb olyan nehéz szabadulni, és kilépni a csikorgó fagyba. Most mindenesetre hőség van, s megváltásnak tűnik a hideg sör.

Amazok akkor indulnak csak az állomás elől, amikor a kalauz, megmarkolva a korszó fülét, lezökken a pulthoz legközelebb álló asztalhoz. A kocsis és sógora felmásznak a bakra, miután hiába kínálják helytel a két idegent.

Legalább félóra járás innen a falu, mondják, de az ősz szakállas öreg csak int, hogy induljanak.

A ládák mellett is van hely. Legalább oda tessenek felülni, unszolják őket, de nincs válasz, csak sürgető integetés, hogy menjenek végre.

Zeniten áll a nap, amikor Suba Mihály csettint a nyelvével, és az ostorral meglegyinti a lovat. Egy szál fonnyadt gebe van befogva a hámba, de az a sajátja, ezzel szállít, ha van mit szállítania. Nem utasíthat vissza semmilyen munkát, tudta ezt jól a jegyző is, amikor a levél, meg a sürgető telegram után őt kérte meg, legyen ma pontosan délben az állomás előtt, és a temetőlátogatáshoz is készítsen elő mindent, mert oda is akarnak menni.

Sok rosszat lehet mondani róluk, gondolta a kocsis, miután Semjén István berendelte magához, és ismertette vele a feladatait, de azt nem lehet a szemükre vetni, hogy ne becsülnék meg a halottaikat. Hogy egy év távollét után a temető legyen az egyik első teendőjük, miközben a visszatelepülés, meg az üzlet beindítása is épp elég feladat, ez Suba Mihály szemében igen nagy dolog. Másrészt, gondolja, a halottak halottak, az élők bajain meg nem segít senki.

Lassan moccan a kocsi, lépdelnek utána egymás mellett kalapban, fekete öltönyben, harmincöt fokos júliusi hőségben.

A jegenyesor végén a faluba vezető országútra kanyarodnak, mely majd a falu főutcájába torkollik, amikor a kalauz, a pulthoz támaszkodva a korszó vége felé tart.

Tizenegy ládát hoztak, mondja, kissé lehalkítva hangját.

Tizenegyet? kérdi a kocsmáros. Árunak kevés, csomagnak sok.

Márpedig ez annyi. Úgy kellett vigyázni rájuk, mint a hímes tojásokra.

Heten vannak rajtuk kívül a kocsmában, ötnek szorul össze közülük a gyomra. Úgy érzik, haza kellene szaladni, szólni a családnak, hogy baj van. Mert ha ezek visszajöttek, lehet, hogy jönnek mások is. Ha jönnek mások is, többen lesznek, és előbb-utóbb eszükbe jut, hogy visszakérjék, amit másoknál tudnak, vagy sejtenek; amit maguk adtak át megőrzésre, vagy aminek lába kélt.

A hét közül azonban csak egy áll fel, igaz, úgy téve, mintha egyébként is mennie kellene. Egy rokkantnyugdíjas cséplőgép-kezelőt képzelünk el, akinek ezerkilencszáznegyvenhárom nyarán, az aratáskor, egy meghibásodott gép levágta a jobb kezét. Ő nem hozott el semmit a tavaly gazda nélkül maradt otthonokból, ő maga költözött be népes családjával az egyik üresen álló házba. Kiigényelte, akár egy másik nagycsaládos, és nem lévén ok és indok elutasítani jogos kérvényüket, tekintetbe véve egészségi állapotukat, anyagi helyzetüket, rogyadozó házaik életveszélyes állapotát, valamint azt, hogy egyiküknek öt, másikuknak hat gyereke van, illetve volt, mert közülük egy-egy a keleti fronton szolgált, és hősi halált halt a hazáért; figyelembe véve tehát valamennyi méltánylandó szempontot és körülményt, rászorultsági alapon utalta ki számukra a jegyzői hivatal az ingatlanokat.

Merev arccal fizet és senkihez nem szólva indul hazafelé a rokkantnyugdíjas cséplőgép-kezelő. Nincs igazság a földön, gondolja, és senki nem vitathatja, amit gondol. A földön valóban nincs igazság. Megszégyenülten kell majd házából kiköltöznie, ha visszajönnek az eredeti tulajdonosok, gondolja most, akikkel amúgy semmi baja nem volt, ha csak az nem, hogy világeletemben irigységet érzett gyarapodó jussaik, könnyebb sorsuk, és a gyermekeiknek biztosított jövő miatt. Nem tett volna ellenük semmit, hogy javaikat megszerezze, ám mert a sors akarata úgy rendelkezett, hogy házaik üresen maradtak, nem érzett lelkiismeret-furdalást amiatt, hogy beköltözött tiszta fehérre festett falaik közé.

Akik a kocsmában maradnak, azok is sejtik, miért megy el. Valami homályos félelem őket is elfogja, nemcsak a távozót. Ez a szégyenből előgomolygó halovány önvád és aggodalom fordul majd át rövidesen gyűlöletbe, ha korábban az irigység önmagában nem termelt volna ki elegendő indulatot, hogy jogosnak és indokoltnak érezzék mindazt, ami történt a korábbi háztulajdonosokkal.

Tudni kéne mindenesetre, ki jött, s kik jönnek még vissza, jut eszükbe igen gyakorlatiasan.

Sámuel Hermann a neve az öregnek, de van vele egy fiatalabb is, mondja készségesen a kalauz.

Megkönnyebbülnek. Egyiküknek se ismerős a név. Kérdőn néznek egymásra.

Lehet, hogy a szomszéd faluból. De akkor mit keresnek itt? mondja merengve egyikük, mintha kitalálná, mire gondol a többi.

Csak ketten jöttek? kérdi a kocsmáros, és a többiek ismét megkönnyebbülnek, hogy nem nekik kellett feltenni ezt a kérdést.

Csak ketten, törli le bajszáról a sörhabot a vasutas.

Mondtak valamit, miért ide jönnek?

Tényleg, magának mondtak valamit? kérdik egymás szavába vágva.

Mondani nem mondtak azok semmit, néz körbe jelentőségteljesen a kalauz, átérezve, hogy az események kulcsszereplőjévé vált. Hacsak az nem mond valamit, amit szállítottak, simít végig homlokán.

Miért, mit szállítottak?

Illatszert, nagy tételben.

Illatszert?

Nagy tételben?

Azt hát, illatszert. Tudják: púder, kölni, kézkenőcs, ilyesmi. Asszonyoknak való holmit.

Na, akkor a jegyző úréknak igen meleg napja ígérkezik, töröl egyet a pulton a kocsmáros. Nem látszik együttérzés az arcán, inkább valami halovány mosoly, amit kis rosszindulattal akár kárörömmel is olvashat valaki.

Erre aztán senki nem felel. A kocsmároson kívül mind kisember itt, akad még háborús rokkant közöttük, az eltávozott félkarún kívül is. Ha van véleményük, megtartják maguknak. Nem is nagyon tudják, mit gondoljanak. Amiben egyetértenek: bonyolult dolgok ezek, jobb talán nem is szólni róluk, mint ahogy jobb volna nem is gondolni rájuk, de ahhoz, hogy ne gondoljanak most rájuk, az kéne, hogy egyáltalán ne is tudjanak mindarról, ami történt. Azt azért sejtik: nagyobb bajuk addig tán nekik sem lehet holmi ingóságok miatt, míg Semjén Árpádé a volt Török-drogéria.

Míg odabent a kocsmában némán elgondolkodva latolgatják az eshetőségeket, a furcsa menet lassan közeleg a főutcán. A bakon a kocsis és segédje, a platón a rakomány. A kocsi mögött a két kísérő, a főutcát szegélyező házak ablakából riadtan pislogó asszonyok szemében akár két kísértet, de feltétlenül riasztó jelenés a koradélutáni verőfényben nyakig gombolt, vakítóan fehér ingben, a fényt s a meleget nyeldeklő fekete kalapban, fekete öltönyben. Némán mennek ők is, s ha valaki e pillanatban tekintetével egybefogva végigpásztázhatná a falut, és egyszerre hallhatná a legkisebb zajokat is, e kísérteties látomáson túl mozdulatlanúságot és tökéletes csendet tapasztalhatna. Még odakint, a határban sincs munka e percben, az aratók ebédjük után némán hevernek a búzatábla szélén álló tölgyes árnyas fái alatt, mintha a beszéd is fáradságos munka lenne a tikkasztó hőségben.

A menet lassan a kocsmáig ér. Akik odabent vannak, mind az ablakba és az ajtóba tódulnak, hogy figyelemmel kövessék a látványosságot. Akár a halálmadarak, súgja az egyik vendég, majd nagyot nyel és cserepes ajkát nyalogatja. Legyünk megértéssel irányukban! Ismétlem: kísérteties a jelenés a hunyorogtató ragyogásban.

Ezek mindig csak maguknak keresik a bajt, mondja a kalauz, továbbra is táplálni igyekeztve a felé irányuló, érdeklődő figyelmet, mintha csupán azáltal, hogy egy vonaton utazott a jövevényekkel, többet is tudhatna idáig vezető útjukról, s ily módon a várható történésekről is. Érthetően meg akar felelni a kíváncsúknak, ám miután kimondja, amit gondol, sietve körbe pillant, mintegy kontrollálván, nem ütközik-e ellenkezésbe.

Visszajöttek, hát visszajöttek, vonja meg a vállát a kocsmáros. Neki nincs félni valója. Ő ugyan el nem vett ezektől semmit, sőt, egy közülük valótól vette az italmérési engedélyt, meg az üzlethelyiséget jó pénzért, akinek még a dédapja kapott kocsmabérleti jogot a múlt század közepén.

A jelenlévők többsége hallgat. Nem olyan egyszerű ez, vélik némi kényelmetlen feszengéssel gondolva a náluk lévő bútorokra, szőnyegekre, ágyneműkre és ruhákra, amelyeket igen kedvezményesen, a piactéren tartott árverésen vásároltak még tavaly nyáron. Végigfut rajtuk, milyen érzés volna, ha korábbi tulajdonosaik, visszatérve a faluba, szemtől-szembe találkoznának kedvelt tárgyaikkal. Szégyenkeznek, de dühíti is őket ez az érzés, mely ellen hevesen tiltakoznak. Ugyan miért kellene szégyellni magunkat? kérdik önmaguktól, s indulataikat megoldásképpen máris a két jövevény felé terelnék, akiknek érkezése előre vetíti

annak baljós látomását, hogy mások is hazatérnek, akikről a szállongó hírek alapján úgy sejtették, immár soha többé nem jönnek vissza.

A kocsi pedig csak közeleg, tompán és egyhangúan puffan a muraközi ló patkója a földön s ver fel némi port az útról. A kocsis és sógora legszívesebben eltűnnének a bakról. Érzik, hogy is ne éreznék bőrükön azokat a perzselő pillantásokat a kocsmajtóból, hisz maguk is így néznének, ha rá nem szorulván minden megbízásra, nem éppen ők ülnének ott.

Suba Mihály leszegett fejfel hajtja a lovát, nem néz se jobbra, se balra. Jobbra különösen nem néz, szinte elbújik sógora mellett, még köszönnie se kelljen az ismerősöknek; úgy tesz hát, mint aki észre se venné, hogy ott vannak.

Senki nem szól senkihez, míg a jelenés véget nem ér. A kocsmajtóban állók is némán, szoborszerű pózba merevedve figyelik a menetet. Csak amikor a következő sarokra ér a kocsi, akkor kezdenek mozgolódni, lépnek kíváncsian előbbre, hogy láthassák, mi történik a közeli drogériánál. Mindannyian érzik, hogy ez a drámai jelenetsor várható tetőpontja, s minden bizonnyal ez dönti el a további eseményeket és teendőket.

Odabent, az illatszertárban, lehúzott redőnyök mögött a jegyző és a fia kerülnek egymás pillantását, csak lopva fürkészik a másik tekintetét. Mintha ez alatt a néhány perc alatt, míg ketten tartózkodnak csupán a besötétített üzlethelyiségben, válna nyilvánvalóvá mindkettejük számára, hogy viszonyuk megváltozott. Ha kinyitná is a boltot, Semjén Árpád akkor is tudja már, hogy bár az apja nagyhatalmú ember, nem tévedhetetlen, önmagával szemben is vannak kétségei, és gyengesége épp abban áll, hogy kétségeit erejével próbálja leplezni. A fiú már tudja: ahhoz, hogy felnőhessen, el kell ebből a faluból mennie, maga mögött tudni mindent, amit készen kapott, szabadulni mindattól, amitől most úgy érzi, megfullad. Át kell mennie először is a szomszéd faluba, bezörgetni a Hórusz portára, és azt mondani Eszternek: Itt vagyok, másként nem tehetek, jössz-e velem világgá? S ekkor már mindegy is, mit mond a lány, mert pusztán azzal, hogy képes volt rá, hogy megtegye, amit kigondolt, amit megálmodott, amit akart; csupán csak azzal, hogy képes volt álmodni, fantáziáját szabadjára eresztetni, majd a képzeletében lepergetett filmben alakított szerepet a valóságban is eljátszani, elérte, amit embernek el kell és el lehet érnie ebben az életben. Mert ha Eszterrel találkozáskor képes erre, egyszersmind arra is alkalmassá vált, hogy mással találkozzon, ha Eszter nemet mondana. Mert ugyan arra vonatkozó ígéretet senkitől nem kapott, hogy az élet nem lesz fájdalmas, immár azt is tudja, hogy elviselhető, s hogy minden a pusztulás és újjászületés örök körforgásának triviális képletével írható le. S hogy mindazzal, amitől tiltották, amitől óvták, amitől féltették; épp azzal, amit elleneztek, fogja tudni kivívni apja és anyja megbecsülését is, ha százszor is tagadják, s ha kitagadják, úgy is, akkor is. Nevezetesen akkor és azáltal, hogy felnőtt, minden ellenkező törekvésük, ám e törekvéssel ellentétes értelmű szövegeik dacára.

És Semjén Árpád ekkor kacagni kezd. A végiggondolt gondolattól, attól, hogy máris álmodni tudott és képzelni mert, sosem tapasztalt megkönnyebbülést érez. Olyasfajta megkönnyebbülést, mint az, aki labirintusból keveredik ki, noha nem is tudta, hogy útvesztőben jár. Ezen a földön bármi lehetséges, tudja már. Az is lehetséges, hogy apjának azt mondja, amit a következő pillanatban mond, miközben körbe mutat a nyitásra előkészített árún.

Tegyen, amit akar, édesapám. Én elmegyek. Én szeretem és tisztelem magukat, de a saját életem kell élnem, nem a magukét. Ha meg a boltról volna szó, ott vannak a könyvek az almáriumban, az egész számvitel. Én csak a fizetésem vettem ki. A pénz a számlán van.

Azzal leakasztja a fogasról lenvászont zakóját, szalmakalapját, és kilép a déli verőfénybe. Súlyosan és vastagon telepszik a rezgő forróság a falura, ám ő hetykén és zsebre dugott kézzel megy, könnyed léptekkel, mintha súlyoktól szabadult volna.

Semjén István elképed, megdöbben, szólna is utána, meg nem is. Áll a nyitott ajtóban, maga se tudja, mit tegyen, ráadásul hiába nyomná el ama másik, ellentmondásos érzését,

haragja és értetlensége mellett furcsamód büszke is a fiára, aki életében először férfiként viselkedett. Mert ugyan sejtí, hogy a Hórusz Eszter iránti érzések bújnák a dolog mögött, mint ahogy azt is sejtí, hogy fia kudarcot vall próbálkozásával, és előbb-utóbb visszajön, de váratlanul feldereng előtte a feledés sűrűn gomolygó ködfüggönye mögöl, hogy egyszer ő is maga mögött hagyott mindent egy lány miatt, és bevágta a szülói ház ajtaját. Hogy aztán a saját fájdalmas tapasztalatából eredő szülói féltés, vagy netán a fiaskója miatti csalódottság s a be nem ismert féltékeny irígység munkál benne, hogy netán a fiának mégiscsak sikerül, amivel ő maga kudarcot vallott, ez valami oly bonyolultsággal gubancolódik össze lelkében és tudatában, hogy abban rendet tenni és tisztán látni önnön érzéseinek gyökérzetét tekintve képtelenség.

Zavarodottan behajtja az ajtót. Igaza van a fiának: neki kell itt maradnia. Neki viszont itt kell maradnia. Ő akarta így, bárhogv lesz is, vállalnia kell a felelősséget.

Semjén Árpád a vasútállomás felé indul. Szembetalálkockv a lovaskocsival. A bakon ülőknek előre köszön, mint soha még, a két idegen előtt pedig megemeli a kalapját. Visszabiccentenek, s ez neki elég. Találkockvni akart velük, és köszönteni őket, akárha adósságot törlesztene. Gyermeteg dolog? kérdi önmagától. Meglehet, de ezt is elképzelte még odabent, a pult mögött; elképzelte, és láss csodát: megcselekedte! Semjén Árpád egy pillanatra boldogságot él át. Ugyan van-e annál nagyobb dolog, mint képzelní, álmodní és szabad akaratkockvból véghez vinní mindazt, amit elménkben eltervezünk? Most már nyugodtan indulhat hazafelé, hogy akár rögtön kerékpárra üljön, és áttekerjen a szomszéd faluba, Eszterékhez.

A kocsma előtt csoportosulókn nem tudják mire vélní a Semjén gyerek feltúnését, különös viselkedését és távozását, mint ahogy apja jelenléte is megzavarja őket. Csak kapkockvják a fejüket az események ily hirtelen felgyorsulása és váratlan fordulata láttán. A kocsi közben a drogéria elé ér. Suba Mihály meghúzza az istrángot, a ló megáll. A kocsmatól jó hetven méterre lehet az üzlet, minden fontosabb gesztust látní lehet majd, s ha hangos szó esik, az is idehallik. Mindannyian feszült figyelemmel vannak, némán, lélegzetvisszafojtva várják a pillanatot, amikor a jövevények belépnek a boltba. Ám alighogv megáll a kocsi, már indul is tovább.

A kocsma előtt állók teljesen összezavarodnak, igaz, jó hetven méterrel arrébb Suba Mihály sem ért semmit. Robbanásig feszül az idegességtől. A jegyző munkát szerez neki, ő meg, világ csúfjára, azok szolgálatába kell szegődjön, akik szembeszállnak az övéivel, kizsupplójkák őket talán a házaikból is, a jegyző úr fiát meg az üzletből, ahol évek óta dolgozik. Suba Mihály nem ért semmit ebből az egészből, és fél. Fél a jegyzőtől, fél a falubeliéktől, de leginkább ő is ezektől fél, itt a háta mögött. Mégiscsak nagy hatalmuk lehet, ha csak úgy egymagukban hazamerészkednek, ide, ahonnan olyan csúfosan menníük kellett, és egykettőre visszaveszik, ami az övék volt. Suba Mihály maga is olyan földön gazdálkockdik, aminek néhány éve még más tulajdonosa volt. Csak miután tőle elvették, jutott hozzá igen jutányosan. Ha megélní nem is tud belőle, féltí a jussát. Hogyne aggódna ő is, hogy ezek visszajönnek! Egy esztendeje túlzásnak tartotta, hogy kiverik őket a házukból, és ki tudja, hová viszik őket, még ha azt igazságosnak gondolta is, hogy vagyonukból juttatnak a magafajtának. Nem járja, hogy ezeknek meglegyen mindenük, akinek meg az úkapja is ezen a földön hajtotta az ígát, az nyomorogjon.

Félelmében és zavarodottságában azonban most semmit sem ért, a két idegen pedig noszogatja, hogy induljon tovább.

Hát akkor hová megyünk? kérdi csodálkockvva.

Tudja maga, merre volt itt az imaház? kérdi a fiatalabb.

A maguké?

Az, az.

Tudom hát. Megvan ma is.

Hát a jesiva?

Az, ahol tanultak?

Igen, igen.

Azt is tudom.

Na, akkor induljunk arra.

A kocsis még mindig nem ért semmit, de legalább megmondták az úticélt. Megpattintja az ostort, a szekér meglódul. Ők fizetnek, ők mondják a nótát, vonja meg a vállát, s magában beszél. Neki aztán édesmindegy, merre mennek. Majd csak vége lesz valahol a fuvarnak.

Semjén István a drogéria kirakata mögül nézi, hallgatja a jelenetet. Ő sem érti, amit lát. Mi a rossebet akarnak ezek? Végigmenni az egész falun díszmenetben? Dölyfösen megmutatva, hogy visszajöttek, tele áruval, és csak utána foglalnék vissza, ami az övék? Valahogy úgy, mint ifjúkora képes történelemkönyvében a gladiátor, aki körbe járt a Colosseumban, mielőtt megadta volna a kegyelemdőfést? Ezek most akarnak bosszút állni még a római arénába küldött hitsorsosaikért is, a davajgitárokkal a hátuk mögött!

Pedig eddig nem így ismerte őket. Nem kedvelték soha a csinnadrattát, a hírverést, szerették csendben és hatékonyan intézni az ügyeiket, mert mindig is tudták, nem nézik őket jó szemmel. Bár ki tudja, mindazok után, ami állítólag történt velük, mit éreznek és mit akarnak tenni?

Most meg elmennek. Ki érti ezt? Egy pillantást se vetettek az üzletre, mintha nem is érdekelné őket. Mintha nem is ezért jöttek volna. Semjén István csak áll a pultnak támaszkodva, könnyű nyári zakója alatt a hideg veríték átnedvesítette hátán az ingét. Remeg a lába, le kell ülnie. Az asztalon álló üvegkancsóból tölt magának egy pohár vizet. Eddig, míg készült az összezsapásra, elnyomta idegességét, kétségeit, most azonban mindaz a feszültség, amit a jövevények érkezése, az egész várakozás keltett benne, s amit ellenük végül nem fordíthatott, önnön maga ellen fordul. Szúr a szíve, légszomja van, végtagjai elgyengülnek, s közben gyűlöletet érez, mert végtére is mindent ők okoztak, azzal, hogy megjelentek, azzal, hogy visszatértek, azzal, hogy egyáltalán vannak, és kétségessé tesznek mindent.

A lovaskocsi befordul egy szűk mellékutcába. Suba Mihály az egyik házra bök, aminek nincs utcára nyíló ablaka.

Itt imádkoztak, és abban a másik épületben tanultak.

Odalépnek a kerítéshez, nézik az imaházat, aminek tetején az égre nyíló csapóajtót, amit egykori gazdái a pusztai vándorlás ideiglenes hajlékára emlékezve, sátorosünnepkor használtak, nádköteggel fedve be a hasadékot, valaki kitámasztotta, talán hogy a forró nyárban szellőzzön és kiszáradjon a több mint egy éve használaton kívüli, dohosodó épület. Ugyanaz jut eszükbe, noha egyikük sem hajlamos jelképekben gondolkodni. Ez az ideiglenesség immár örökkéig tart, sejtik meg, de nincs rá szavuk. Intenek a kocsisnak, hogy indulhat.

Most hová? kérdi bizonytalanul.

A temetőbe, feleli a borostás képű.

Suba Mihály bólint, ostort pattint, nekilódul a kocsira.

A fiatalabb kalapos kérdőn fordul az idősebb felé. Az bólint, mire a másik halkán mormolni kezd valamit, aminek dallamát csak az öreg hallja, vagy tán nem is hallja, csupán ismeri azt a dallamot, mert ő is így tanulta jó hatvan esztendeje, és tudja, hogy a másik is hiteles forrásból merítette a maga tudását, ezért, még ha fel nem is ismeri, elfogadja, hogy pontosan mondja. Bárki más legfeljebb panaszos kántálásnak, éneknek aligha nevezhető mormogásnak vélné, ami hallható.

A bakon ülők nem fordulnak vissza. Érzik, nem az ő dolguk, ami a hátuk mögött történik, nem avatta be őket senki, sőt, hogy nem az ő nyelvükön szólnak, kirekesztve is érzik

magukat. Sose mondták, miről énekelnek, igaz, soha nem is kérdezték tőlük. Nincs is rá talán szó, megkérdezni az ilyesmit.

El-elhalkul olykor az ének, alig hallatszik, máskor legfeljebb a szájmozgásról lehetne csupán következtetni, hogy mondja, mormolja csak szüntelenül, amit kell, az idősebb olykor biccent, néha kételkedően oldalra dönti a fejét, néha maga is bekapcsolódik, máskor meg inkább úgy tűnik, a fejét ingatva-rázva vitatkozik.

Nincs messze a temető. A falu szélén, a házakon túl, keleti irányban, egy kissé hullámzó földszávon az első parcella, alacsony kőkerítéssel elválasztva a földúttól. Tágas tér nyílik a temetőből melynek az ég alja szegi csak határát. A környék legjobb földje ez, Suba Mihály sosem értette, miért kellett pont itt kiszabni a temetőjük helyét. Különbség ez is, gondolja. A falu többi halottja nem itt fekszik.

Lassan elhalkul az énekre kevésbé emlékeztető mormogás. Megállnak a rozsdás kapu előtt, belökik a lógó szárnyakat.

Rakják le a ládákat, és hordják be, oda a ház mellé!

A halottmosdató kőépületére mutatnak.

Suba Mihály gépiesen engedelmeskedik az utasításnak, bár semmit nem ért. Nem kérdez, nem is kíváncsi már, csak túl akar lenni a munkán, szabadulni tőlük mihamarabb.

Némán dolgoznak. Lekerül a tizenegy láda a platóról.

Ásójuk van?

Kérték, hát hoztunk.

Na, akkor ássanak egy sírt. Két méter hosszú, egy méter széles, két méter mély legyen. Mondjuk oda, mutat a szakállas az első sor kövei előtti, érintetlen tisztásra, mely azért elég távol van már a kaputól.

Suba Mihály felkapja a fejét. Először néz a szemükbe, mióta elindultak az állomásról. Mit akarnak ezek? Kit akarnak oda temetni? Hallott ő is kölyökkorában suttogni arról, hogy keresztény gyerekek vérért veszik, hogy a húsvéti pászkájukba csorgassák, de most se gyerek, se húsvét, ezek meg aztán végképp nem úgy néznek ki, mint akik bárkinek a vérért tudnák venni. Sose értette a történetet, csak félt tőle. Köztudott, hogy ezek nem eszik a vért. Nekik a vér a lélek. Keresztényt ráadásul be se fogadnak a maguk temetőjébe.

Sírt? kérdi kételkedve.

Azt.

Egymásra néznek a sógorával. Az most sem szól, egyetlen árva szót sem, Suba Mihály rá nem számíthat. Az csak arra gondol, micsoda leisztung akkora gödröt ásni ebben a rekkenő hőségben. Ha lehetne választani, nem ezt a munkát választaná.

Leveszik az ásókat a kocsiról, és a kijelölt helyhez lépnek.

Itt jó lesz? kérdi Suba Mihály visszafojtott indulattal. Eszébe jut, hogy a fronton magukkal ásatták meg némelyek sírját, aztán belelőtték őket. Ezeknél legalább nincs fegyver.

Jó lesz, bólogatnak.

Ásni kezdenek. Nem merik levetni az ingüket, csak a lajbijukat, bár veszettül tűz a hátukra a nap. Amazokon zakó és kalap is van, igaz, ők csak a ládákat bontogatják.

Míg dolgoznak, a temető utca legközelebb eső házánál különös kompánia tűnik fel. A jegyző vezetésével jönnek a falubeliek, lehetnek vagy tucatnyian, de ott, tisztos távolban még az eseményektől, megtorpannak. Meglepetten látják, hogy az idegenek valóban a temetőbe jöttek.

Suba Mihály derékig áll már a gödörben, amit sógorával felváltva ássanak, amikor amazok az utolsó ládát is felbontják. Szótlanul, összehangoltan dolgoznak, mintha nem először végeznék ezt a munkát. Összehajtogatott, csíkos imakendők kerülnek elő. Szejtérítik őket a kiegészítő, száraz fűvön, közvetlenül a ládák mellett. Csattanva bicska nyílik a fiatalabb

kezében. Suba Mihály a hangra felkapja a fejét, s még láthatja, amint egyenként leguggol a taleszok mellé és belevág rojtjaikba.

A temető alacsony kőkerítésének túloldalán egymás mellett állnak a helybéliek.

Mintha megéreznék, hogy figyelik őket, a két jövevény felpillant.

Jó napot, köszön rájuk a jegyző.

Nem szólnak vissza, csak biccentenek, aztán egymásra néznek és folytatják a munkát. Egyenként húzzák a kiterített, lepedőméretű imasálak mellé a ládákat, és kezdik kicsomagolni a szállítmányt. Tenyérszerű téglácska méretűre darabolt, rózsaszín és szürkés között váltakozó árnyalatú szappanokat raknak egymás mellé, melyeken a RIF betűk olvashatók egybe. A felirat a Reichstelle für Industrielle Fette und Wachsmittel* hivatalos rövidítése, az ő fejükben azonban a három betű feloldása nem kétséges: Reines Jüdische Fett.**

Gyors mozdulataik nyomán, egy-egy láda percek alatt kiürül, akkor a taleszok négy sarkát, akár egy batyut, egybefogják és összekötik. Már az ő arcuk is vörös, homlokukon, tarkójukon patakzik az izzadtság.

Suba Mihály feje búbja látszik már csak ki a gödörből, amikor az utolsó láda tartalmát is átsomagolják. Tíz batyu áll egymás mellett.

Megvan mind? kérdi az öreg, megtörölve homlokát.

Meg, pillant körbe a biztonság kedvéért a fiatalabb. Összesen ezernégyszáz-tizenhét darab. Megszámoltam.

Felállnak, a sírhoz lépnek, segítenek kimászni Suba Mihálynak. Odaviszik a csomagokat a gödörhöz, s ezúttal a borostás arcú kalapos ereszkedik alá. Zakója zsebéből zsebkendőbe kötött jeruzsálemi földet vesz elő, azt helyezi el először, utána kezdhetik adogatni az összekötözött taleszokat.

Csak óvatosan, szól az öreg aggodalmaskodó hangon.

Miután mindet leadogatták, és valamennyit elrendezi, kisegítik a gödörből. Kissé tanácstalanul néz az idősebbre, mintha az mondhatna valamit, amitől megkönnyebbül, de nem mondhat semmit. Ehelyett lehajol a földhányáshoz, felmarkol belőle és a sírba dobja. Így tesz a fiatalabb is. A kerítés mögül némán nézik a jelenetet. Suba Mihály nem bírja szó nélkül. Mintha nyögne, úgy kérdezi:

Csak annyit mondjanak, mért pont ennyit?

Ennyien voltak a környékbéli falvakból, néz rá az ősz szakállas, igyekezve visszafojtani érzéseit, de a szeme elhomályosul, ahogy a másik öregre néz. Mintha egy pillanatra feltámadna benne a megértés és az együttérzés iránti remény, de kézfejjével elmorzsolja könnyeit, és megköszörüli a torkát.

Temessék be a sírt!

Suba és sógora szaporán dolgoznak. A fiatalabb az idősebb mellé húzódik, hátha annak szüksége van a segítségére, de az öreg rezzenéstelenül áll, míg amazok felpúpozzák, és simára egyengetik a földhalmot.

Felrakodják a szerszámokat a kocsira. A fiatalabb odalép hozzájuk, zakója belső zsebéből pénztárcát vesz elő és fizet. Visszamegy a sírhoz, egy darabig némán áll ő is az idősebb mellett, azután megérinti a vállát.

Mir muzn gejn, tate.*

Az öreg szó nélkül sarkon fordul és elindul kifelé. A temető kapun kívül álló csoportból odalép hozzá a jegyző.

* Ipari Zsírok és Mosószeres Birodalmi Hivatala (német)

** Tiszta zsidó zsír (német)

* Mennünk kell, papa. (jiddis)

Kérem, mint a község elöljárója, engedje meg, hogy kifejezzem együttérzésemet. Gondoskodni fogunk róla, hogy az áldozatok emléke méltóképpen fennmaradjon.

Mintha tűnődne, Sámuel Hermann egy pillanatra tétovázik, hogy elfogadja-e a felé nyújtott kezét, azután kényszeredetten belenyugszik, biccent, kezét fog.

A temető egészét gondozni persze nem tudjuk, de mindent el fogunk követni, különösen, ha valami segítséget kapunk ehhez, mondja a jegyző.

Az apja háta mögött álló fiatalemberen, kalapja árnyékától és a borostától nem látni, hogy arcizma rángatózik. Az öreg hunyorog, kihúzza kezét a másik kezéből. Az előbb zavarban volt, ez a hang azonban ismerős. Tekintete végigfut a jegyző mögött álló férfiak arcán, azután csak annyit mond:

Köszönöm. Majd intézkedem.

Akárha sorfalat állnának, úgy megy el előttük a két fekete kalapos, fekete öltönyös ember, végig a temető utcán, azután jobbra még egyszer az imaház és a jesiva épülete előtt, majd a főutcán balra, utóbb megint jobbra a nyárfasoron, egészen a vasútállomásig.

Nem néznek vissza egyszer sem, de végig a hátukban érzik az őket kísérő falubeliek tekintetét.

A II. világháborús angol propaganda terjesztette el, hogy a haláltáborokban elpusztítottak maradványaiból a nácik szappant főztek. Történeti kutatások nem támasztják alá ezt a feltételezést, ennek ellenére 1945 után sokhelyütt temettek emberi maradványként, jelképesen, szappanokat.